

ПЕРЦЕПТИВНА ТА МИСЛЕННЕВО-МНЕМОНІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОСНОВНИХ МОВЛЕННЕВИХ УМІННЯХ: НАВЧАННЯ АУДІЮВАННЯ

Стаття спрямована на визначення особливостей навчання аудіюванню, аналізу окремих аспектів аудіювання в процесі розвитку основних мовленнєвих умінь, зокрема працівників дипломатичної служби МЗС України.

Ключові слова: абстракція, аудіювання, аналіз, артикуляція, акустичний фільтр, антиципація, дедуція, індукція, конкретизація, перцептивна діяльність, мисленнєво-мнемічна діяльність, порівняння, синтез.

Мовна підготовка фахівців з поглибленим знанням іноземних мов: перекладачів, працівників Центрального апарату МЗС і закордонних установ, інших державних установ – є одним із пріоритетних завдань вищих навчальних закладів, які здійснюють їх підготовку. Для всебічної іншомовної підготовки таких фахівців одним із найбільш важливих аспектів у вивченні мови є той, що пов'язаний із розвитком навичок аудіювання.

Серед усіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо) найчастіше використовується аудіювання й говоріння. У реальних умовах комунікації на аудіювання припадає від 40 до 50 відсотків часу, а в умовах іншомовного середовища, а також коли основна увага зосереджена на “активному” сприйнятті інформації, як то “запис бесід” для дипломатів, інших працівників державних установ – значно більше (до 100 відсотків). Разом із тим, як показує практика, навчання іншомовному аудіюванню є одним із найбільш складних компонентів [1]. Тому метою даного дослідження є аналіз цілей аудіювання, визначення критеріїв відбору та розподілу навчального матеріалу при підготовці занять із практичного курсу іноземної мови.

Аудіюванням називається сприйняття і розуміння усного мовлення. Проблеми, що пов'язані зі сприйняттям мови на слух та успіхом у розвитку навичок аудіювання, стосуються не лише вміння правильно сприймати і реагувати на “акустичні коливання” іншої мови, а й розуміння процесів мовної артикуляції [11]. Попри значну кількість досліджень у цій галузі, питання формування та розвитку навичок

аудіювання серед інших мовленнєвих умінь залишається актуальним. Це пояснюється наступними причинами: аудіювання визначається як побічний продукт говоріння, відповідно робота над ним носить епізодичний характер і зводиться до аналізу повідомлень, які є найбільш прийнятними і, як правило, далекими від сприйняття мовлення в природних умовах [7]. Також вважається, що однією з причин недостатньої уваги до аудіювання є те, що до недавнього часу воно видавалося достатньо легким мовленнєвим умінням. Існувала точка зору, що в процесі навчання усного мовлення основна увага має бути зосереджена на говорінні, а це, у свою чергу, без спеціального навчання забезпечуватиме володіння вмінням сприйняття і розуміння усного мовлення. Іншою причиною є недостатнє усвідомлення викладачами психологічних і лінгвістичних складнощів аудіювання, рівнів сприйняття та розуміння усного мовлення, етапів роботи з аудіотекстами [4]. Вчені, які займалися вивченням типів пам'яті, довели, що перевага в запам'ятовуванні слів належить не візуальному запам'ятовуванню, а запам'ятовуванню на слух [3]. Дослідженнями підтверджено, що інформація, яку отримано через слуховий канал, зберігається в пам'яті значно міцніше, ніж при візуальному сприйнятті тексту. Таким чином, одним з основних шляхів навчальної інформації в аудиторії є сприйняття і розуміння усного мовлення – аудіювання [3]. Психологи розглядають аудіювання як один з найважливіших засобів навчання говорінню [6].

Умовно аудіювання можна розділити на контактне та дистанційне. Контактне аудіювання виникає при безпосередньому спілкуванні. Дистанційне аудіювання пов'язане з прослухуванням і переглядом матеріалу без безпосереднього контакту з об'єктом говоріння. Дослідження контактного та дистанційного аудіювання дають принципово різні результати. Відповідно до даних, що були отримані шляхом проведення експериментально-лабораторних досліджень, відмінність у розумінні одного і того ж повідомлення, що було прослухане в умовах контактного та

дистанційного аудіювання, складає від 20 до 40 відсотків [3]. При контактному аудіюванні завжди задіюються зорові опори та інші, а саме: невербальний канал сприйняття інформації (жести, міміка, рухи тіла, погляди, одяг, дистанція спілкування). Окрім того, при безпосередньому спілкуванні набагато варіативніше виявляються паравербальні характеристики: інтонація, тембр голосу, швидкість мови, а також широко використовуються надлишкові елементи мови: паузи, повторення, зміни у формулюванні тощо [3]. При сприйнятті рідної або виучуваної мови, яка засвоєна на достатньо високому рівні, в цілому до 65 відсотків інформації при контактному аудіюванні передаються невербально і паравербально, і лише 35 відсотків через вербальний канал комунікації. Утім, це не стосується початкового етапу вивчення мови. За відсутності сформованих мовленнєвих навичок продукування виучуваної мови та аудіювання може компенсуватися невербальними і паравербальними засобами лише в незначній мірі [5].

Практичне сприйняття мови на слух і розуміння того, як це відбувається і що заважає правильному “вибору фонетичного коду”, має амбівалентний характер. Сприйняття мови на слух є процесом реагування на виникнення звуку в артикуляційному апараті на формування частотного складу звуку в акустичному фільтрі [8]. Звук і частотний склад утворюються активними і пасивними артикуляторними органами [9]. У суцільній вимові слів, мові, реалізується безперервний перехід від одного артикуляційного укладу до іншого [8]. Це призводить до безперервної зміни акустичної картини. У процесі аудіювання окремої уваги та аналізу потребують “стаціонарні” і “перехідні” ділянки [9]. “Перехідні” характеризуються взаємодією двох артикуляційних укладів і є джерелом додаткової інформації щодо фонем, що взаємодіють у мовному потоці. У низці випадків у мовному потоці “стаціонарна” ділянка, яка є характерною для ізольованого вимовляння звуку, може вироджуватися, деградувати аж до її повного зникнення [11]. Наведені коментарі зводяться до того, що мовний потік в цілому характеризується структурою, яка акустично проявляється у вигляді зміни частоти основного тону в часі та зміни тривалості й інтенсивності сегментів [10].

Важливу роль у розвитку аудіювання відіграють технічні засоби. Розвинути навички сприймати мову на слух можна, не лише перебуваючи в мовному середовищі, а й роботою в лінгфонному кабінеті [5]. Проте само по собі

прослуховування і переказ прослуханого не є ефективним або недостатньо ефективним. Потрібна послідовна робота, спрямована на визначення причин щодо складності сприйняття на слух певного сегменту мовлення.

У діалозі як одній із найхарактерніших форм контактного аудіювання завжди присутнє зорове сприйняття співрозмовника, його жестикуляції та міміки, а також безпосереднє сприйняття тембру голосу та інтонації. Це стосується і монологічного мовлення, адресованого до однієї або групи людей, налаштованих на сприйняття повідомлення, лекції, доповіді тощо. Дистанційне аудіювання іншомовних текстів, зокрема – з аудіоджерел, у разі, якщо невербальні та паравербальні канали недоступні, є набагато складнішим і вимагає високого рівня володіння іноземною мовою та потребує тривалого тренування. Навчання мови на початковому етапі, яке пов’язане виключно з використанням аудіоматеріалів, як правило, не має успіху. Це зумовлено тим, що сприйняття змісту мови можливе лише за умови розвитку вмій сприйняття її фонемних, граматичних і лексичних складових.

Розвиток навиків аудіювання відбувається тоді, коли основна увага прикута саме до “зміни частоти основного тону в часі та зміни тривалості й інтенсивності сегментів”, тобто до тих ділянок акустичної інформації, які, в силу наведених причин, ті, хто вчать мову, не сприймають або сприймають недостатньо повно. Знання лексики і граматики, що дозволяє правильно сприймати “друковану інформацію”, тут інколи буває замало. У процесі аудіювання найважливішу роль відіграє “мовна здогадка”, що є осмисленим процесом, в основі якого – припущення, котре, у свою чергу, базується на “словниковому запасі” і чіткому розумінні граматичних особливостей мови, за допомогою якої інформація передається. Тому аудіювання розглядають як перцептивну та мисленнево-мнемічну діяльність.

З одного боку, відбувається процес сприйняття звукового ряду та обробки акустичного сигналу: розрізнення суттєвих диференціальних ознак, характерних для прослуханих мовних явищ; розпізнання цих явищ через зіставлення таких ознак з ознаками відповідних їм внутрішніх образів; випереджуюче прогнозування (антиципація) [2]. Дистанційне аудіювання ефективно на етапі навчання іноземної мови, коли основні системні структури мови є засвоєними. На першому ж етапі іншомовне аудіювання починається з

опанування фонологічних аспектів мови. Звуки в слові, як і слова в потоці мови, практично нероздільні. У першу чергу необхідно навчитися диференціювати сприймані звуки мови, що досягається з розвитком фонемного слуху та одночасним набуттям навичок артикуляції. На початковому етапі вивчення мови між слуховим і мовленнєвими аналізаторами встановлюється функціональний зв'язок, що дозволяє при аудіюванні розрізняти звуки мови та ідентифікувати їх з відповідними фонемами, а потім співвідносити фонемні і семантичні образи слів. У процесі послідовного фонетичного та смислового засвоєння, фонемні та лексичні одиниці розпізнаються та сприймаються в будь-якому запропонованому для сприйняття на слух контексті.

Особливу складність в процесі аудіювання викликають комбінаторні зміни звуків, часткове пристосування артикуляції суміжних приголосного та голосного (акомодація). “Акомодація”, або прилаштування полягає в тому, що початок (екскурсія) наступного звуку прилаштовується до закінчення артикуляції (редукції) попереднього звуку, а рекурсія попереднього звуку прилаштовується до екскурсії наступного звуку, а також накладення артикуляції наступного звуку на весь попередній звук – “лабіалізація”. Формування адекватних акустичних образів, які супроводжуються артикуляцією, сприяють відновленню в пам'яті процесів, за допомогою яких відбувається розпізнавання нової слухової інформації. Аудиторні заняття з аудіювання розвивають фонемний слух, уміння, пов'язані з розпізнаванням звуків і сполучень звуків у процесі мовлення, мовленнєві навички. На цьому етапі дуже корисним є прослуховування аудіоджерел із записом фонетичних вправ. Такий вид дистанційного аудіювання побудований на прослуховуванні “безтілесних і знеособлених” звуків, однак супроводжується зоровою опорою у вигляді системи текстових вправ. Услід за розвитком навичок артикуляції та фонологічного слуху (або паралельно з цим процесом) відбувається початковий розвиток інтонаційного слуху – здібності сприйняття інтонаційної структури, речення і, відповідно, здібності розмежування комунікативних типів висловів: розповідних, питальних, спонукальних. Розвиток навичок сприйняття інтонації, ритму, паузації логічного наголосу і в цілому мелодики речень відносять до мовних параметрів аудіювання. Такі навички аудіювання дозволяють виділяти в звуковій мові синтаксичні блоки, правильно сприймати зв'язки між час-

тинами речень і окремими реченнями.

З іншого боку, цей процес відбувається в результаті виконання низки складних логічних операцій: аналізу, синтезу, дедукції, індукції, порівняння, абстракції, конкретизації тощо [3]. Крім того, аудіювання як вид мовленнєвої діяльності є одночасно сприйняттям тексту, що звучить, розпізнанням лексико-граматичного матеріалу в мовленнєвому взаємозв'язку, розумінням змісту і смислу в цілому при одночасній подачі.

Цілі аудіювання залежать від його виду. Під час “з'ясовуючого” аудіювання в навчально-професійній або побутовій ситуації метою є отримання потрібної і важливої для себе інформації. Подальша передача цієї інформації не передбачається. Ознайомче аудіювання (пізнавальне, розважальне) передбачає також аудіювання для себе. Подальша ж передача інформації не є обов'язковою.

На відміну від перших двох випадків, у разі детального аудіювання, що відбувається в професійних ситуаціях, пов'язаних із роботою перекладача, дипломата, відтворенням інформації, змісту розмови, метою слухача стає безпосереднє розуміння, запам'ятовування інформації для її відтворення, що супроводжується письмовою фіксацією. Під час детального аудіювання слухач перебуває в стані сильного розумового та фізичного напруження, максимально активованої уваги, довільного запам'ятовування, функціонування обох видів пам'яті: короткотривалої та довготривалої.

Ці та інші аспекти слід враховувати під час відбору та розподілу навчального матеріалу з аудіювання. Такий матеріал має відповідати потребам спілкування. Він мусить бути розподілений за ступенем складності та стилем мовлення. На початковому етапі слід навчати стилю з чіткою, трохи уповільненою вимовою та ретельною артикуляцією. Важливий критерій – нормативність вимови. Спочатку доцільно орієнтуватися на зразкову літературну вимову.

Наступний етап розвитку навичок аудіювання пов'язаний із формуванням міцних граматичних і лексичних асоціативних зв'язків з метою створення умов свідомого здійснення пошуку та вибору інформативних ознак для розуміння виучуваної мови. Осмислене опанування мовного матеріалу забезпечує осмислене сприйняття цього матеріалу в його подальшій подачі у звуковій мові. Зв'язок між людським розумом і свідомим сприйняттям почутого означає, що недостатньо лише чути мову. Для розуміння виучува-

ної мови необхідне усвідомлене сприйняття звукового ланцюга в мовному потоці. Отже, успішне сприйняття мови на слух залежатиме від відповідності матеріалу, що надається для навчання аудіюванню, мовному досвіду і знанням на кожному етапі навчання мови.

Із часом має відбутися поступовий перехід від роботи з навчальними текстами до подачі професійних автентичних матеріалів. Мається на увазі застосування в навчальному процесі таких матеріалів у якості текстів для аудіювання, що мають не тільки професійний характер, а й підготовлені носіями мови, професіоналами в галузі для інших фахівців, також носіїв мови. Прикладом подібних матеріалів можуть слугувати аудіозаписи фрагментів реальних публічних промов державних діячів, матеріали фахових іншомовних телепередач і радіопрограм (BBC, Euro News, CNN), ДВД та відеофільми іноземною мовою, бажано ті, які мають опцію “субтитри” (для можливості подальшої перевірки прослуханого) і в яких демонструється “зразкова” мова (з урахуванням фонетичних, граматичних і лексичних чинників).

Основною вимогою до вибору аудіо-текстів є автентичність. Тексти мають бути репродукованими носіями мови і призначатися для носіїв мови. Правомірність цього положення підтверджується в програмних документах Ради Європи щодо освіти, у яких підкреслюється, що “головне завдання аудіювання полягає в тому, щоб навчити сприймати мовлення, яке звучить природно, причому як у ситуаціях прямого контакту, так і при опосередкованому спілкуванні в аудіозапису. Аудіотексти мають створювати мотивацію до вивчення іноземної мови. Мотивація є головною передумовою у формуванні навичок аудіювання. Потреба в слуханні та сприйнятті на слух веде до максимальної мобілізації психофізичного потенціалу того, хто слухає: загострюється мовленнєвий слух, чуттєвість сенсорних органів, більш цільною і спрямованою стає увага, підвищується інтенсивність розумових процесів. Готуючи для аудіювання аудіотекст, слід враховувати його мовленнєву форму залежно від етапу навчання іноземної мови.

Етапи роботи з аудіотекстом відповідно до комунікативного підходу до навчання іноземних мов включають підбір матеріалу, аналіз змістової структури тексту, створення в тексті знайомих інформаційних опор, відбір слів та граматичних явищ, їх наглядну демонстрацію, вставку в текст, який сприймається,

незнайомих слів, зміну форм, за допомогою яких передається думка, підбір візуального унаочнення, підготовку до перевірки правильності розуміння прослуханого тексту, рівні розуміння і засоби контролю. Метою контролю є визначення рівня сформованості мовленнєвих умінь і того, наскільки точно та повно сприйняли слухачі той чи той аудіо-текст.

Відповідно до типології аудіювання виділяються чотири рівні розуміння: рівень слів; рівень речень; рівень складного синтаксичного цілого, змістовного блоку; рівень тексту. Формування вміння сприймати та розуміти потрібно готувати відповідно до рівня мовленнєвих навичок тих, хто навчається мови. Для успішного розвитку навичок і умінь аудіювання необхідно застосовувати окремі види роботи, так само як і для розвитку інших видів мовленнєвої діяльності. На перших етапах навчання для слухання добираються невеликі, цікаві нові інформаційні блоки. Вправи на слухання і сприймання слід інтегрувати з іншими завданнями; тексти для аудіювання варто пропонувати різні за типами мовлення, жанрами, стилями, складністю, але залежно від вікових та психологічних особливостей тих, хто навчається мови, враховувати специфіку кожного вікового періоду. Модель навчального сприйняття усного мовлення включає фази: орієнтування в ситуації спілкування, визначення мети слухання, осмислення і фіксація в пам'яті або письмово загальної структури і плану усного висловлювання, осмислення деталей змісту повідомлення, виділення і фіксація найбільш значущих його елементів, особливостей мовленнєвого оформлення висловлювання, складання власного уявлення про адресанта мовлення, перевірка результатів сприйняття мовлення відповідно до мети, викладеної в першій фазі.

Уміння, необхідні для успішного сприймання мовлення на слух, включають уміння орієнтуватися під час слухання в ситуації спілкування, прогнозувати загальний характер запропонованого для прослуховування висловлювання, складати план, тези, конспект висловлювання, робити необхідні записи відповідно до поставленої мети, аналізувати особливості змісту і мовного оформлення усного висловлювання, перевіряти результати та якість сприйняття прослуханого, запам'ятовувати зміст та особливості мовного оформлення висловлювання, відтворювати його подумки або вголос із використанням записів чи без них. Розуміння

на слух основного змісту автентичних текстів є одним з необхідних мовленнєвих умінь та компетенцій згідно з чинними програмами в галузі мовної освіти.

Отже, аудіювання є смисловим сприйманням як усного, так і озвученого писемного мовлення, динамічною багаторівневою системою перцептивно-мислинневої, інтелектуальної, мнемічної діяльності, видом мовленнєвої діяльності, цілісність якої обумовлена єдністю мотиваційної, цільової та виконавчої сторін; це складний вид мовленнєвої діяльності, що утворюється з багатьох компонентів і рівнів; активний творчий процес, який передбачає вмотивовані дії слухача, спрямовані на сприймання, пізнання і розуміння реальності, закодованої засобами мови та існуючої у свідомості мовця. Навчання іншомовному аудіюванню має враховувати особливості фахової підготовки тих, хто навчається мови, сприяти їх активізації та інтенсифікації формування в них умінь та навичок, необхідних для успішного виконання фахівцями своїх професійних завдань.

Література

1. Бондаренко Л. В. Фонетическое описание языка и фонологическое описание речи / Л. В. Бондаренко. – Л., 1981. – 199 с.
2. Иваницкая Г. М. Уроки развития связной речи: Пос. для уч. – 2-е изд., перераб. и доп. / Г. М. Иваницкая. – К.: Рад. школа, 1990. – 224 с.
3. Ильина В. И. Аудирование // Материалы – IX Международных семинаров преподавателей русского языка стран социализма / В. И. Ильина. – М.: Изд-во МГУ, 1969. – С. 18–31.
4. Колосницина Г. В. Пути оптимального построения и оформления учебного аудиотекста (на материале русского языка как иностранного) / Г. В. Колосницина. – М.: Изд-во Московского университета, 1980. – 95 с.
5. Косоплечева Т. А. Пособие по развитию аудирования на основе политической радиосообщения Би-Би-Си / Т. А. Косоплечева, Л. В. Шибаева, М. В. Шитарова // М.: Дипл. акад. МИД России, 2002. – 54 с.
6. Сатинова В. Ф. Некоторые вопросы обучения аудированию связной речи в 7 классе средней школы / В. Ф. Сатинова // Обучение связной иноязычной речи в средней школе. – Минск: Народная асвета, 1970. – С. 46–57.
7. Сорокин В. Н. Теория речеобразования / В. Н. Сорокин. – М., 1985. – 312 с.
8. Фант Г. Акустическая теория речеобразования; [пер. с англ.] / Г. Фант. – М., 1964. – 284 с.
9. Фланаган Д. Л. Анализ, синтез и восприятие речи; [пер. с англ.] / Д. Л. Фланаган. – М., 1968. – 396 с.
10. Физиология речи. Восприятие речи человеком; [под ред. Л. А. Чистович]. – Л., 1976. – 386 с.
11. Chiba T. The vowel, its nature and structure / T. Chiba, M. Kajiyama. – Tokyo, 1941. – 357 с.

Ivan Honcharenko

PERCEPTIVE AND MNEMONIC ACTIVITY IN THE MAIN LANGUAGE SKILLS: TEACHING AUDITION

The article is aimed at distinguishing peculiar features of teaching audition at core higher educational establishments of Ukraine, analyzing particular aspects of audition in the process of foreign languages training, in particular, diplomats of Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

Keywords: *abstraction, audition / listening comprehension, analysis, articulation, acoustic filter, anticipation, deduction, induction, concretization, perceptive activity, mental-mnemonic activity, comparison, synthesis.*

Иван Гончаренко

ПЕРЦЕПТИВНАЯ И МЫСЛИТЕЛЬНО-МНЕМОНИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ОСНОВНЫХ РЕЧЕВЫХ УМЕНИЯХ: ОБУЧЕНИЕ АУДИРОВАНИЮ

Задачей статьи является определение особенностей, связанных с обучением аудированию в профильных учебных заведениях, анализ отдельных аспектов аудирования в процессе языковой подготовки, в частности, сотрудников дипломатической службы МИД Украины.

Ключевые слова: *абстракция, аудирование, анализ, артикуляция, акустический фильтр, антиципация, дедукция, индукция, конкретизация, перцептивная деятельность, мыслительная, мнемическая деятельность, сравнение, синтез.*

Надійшла до редакції 22.03.2011 р.

